

Ze života Františka Alexandra Zacha.

(Kapitola ze styků česko-srbských.)

František Alexandr Zach narodil se dne 1. května roku 1807 v Brně. Studoval na tamním německém gymnasiu a absolvoval právnickou fakultu na vídeňské universitě.

Již v letech dvacátých, kdy české národní hnutí bylo ještě v Čechách v začátcích, byl mladý Zach horlivým stoupencem a rozšiřovatelem myšlenky slovanské. Toto národní uvědomění, jakož i přesvědčení, že národní zájmy Moravanů jsou v úzkém spojení s národními zájmy Čechů, přivedlo jej velmi záhy do Prahy, kde s tehdejšími vlastenci horlivě se zúčastnil českých společenských zábav, což byl tehdy jediný způsob, kterým se mohla projevit národní společnost česká.

V době, kdy mladý Zach nastoupil úřednickou kariéru jako praktikant při krajském soudu ve Znojmě, vypuklo polské povstání (r. 1830). Zach opustil své místo ve Znojmě a odebral se do Polska, aby se zúčastnil boje Poláků za národní svobodu a samostatnost. Boj byl však zatím rozhodnut. Ruský generál Paskievič dobyl v září roku 1831 Varšavu a poslední sbory polských povstalců ustupovaly před ruským vojskem na půdu pruskou a rakouskou. Zach nepřestal však sloužiti věci polské: Odebral se po několika letech do Francie, kde vstoupil ve spojení s polskou emigrací. Když roku 1843 hrabě Zamojský, jakožto jednatel knížete Adama Czartoryského, šel do Cařihradu, Zach opustil s ním Francii a usadil se jakožto agent polský v srbském Bělehradě.

Tam ho zastihl rok 1848. Revoluční hnutí rozšířilo se tehdy z Francie po celé střední Evropě. Maďaři povstali proti Rakousku. Než směr maďarského povstání čelil k nadvládě maďarského kmene nad Slovaný uherskými a tedy přímo k potlačení národního života většiny obyvatelstva slovanského v Uhrách. Polská emigrace, jejímž programem bylo podporovati každou revoluci ve střední Evropě, spojila se s Maďary. Poláci Dembiňský a Bem vedli maďarské sbory, Zach, věren však věci slovanské, složil již na jaře roku 1848 svůj úřad jako polský agent v Bělehradě a přijel do Prahy na Slovanský sjezd nikoli jako agent polský, ale jako obránce národních zájmů rakouských Slovanů.

V bouřlivém roce 1848 vidíme Zacha na barikádách v pražských ulicích a později v čele slovenského dobrovolného sboru**)

*) Maurice Paléologue, II. část.

**) O účastenství Zacha v roce 1848 a na Slovensku viz blíže: J. Toužimský: Na úsvitě nové doby, 1898; dále „Slovanský přehled“, roč. XVI., str. 162 n.

jako „náčelníka generálního štábu“ slovenského povstání proti Maďarům.

*

Po nezdařených výpravách na Slovensku vrátil se Zach roku 1849 opět do Bělehradu. Byl tam již známou osobností a požíval zvláštní důvěry tehdejšího ministra Ilje Garašanina. Na počátku roku 1850 předložil mu Zach organizační plán vojenské školy, jejímž účelem mělo být, aby srbský důstojnický dorost byl vychováván na půdě domácí a v duchu národních tradic. Zach neměl těžkou práci přesvědčit Garašanina, že dřívější systém výchovy srbského důstojnického sboru nevyhovuje potřebám Srbska, že se děje na újmu národního uvědomění a že mladí Srbové, kteří ztrávili čtyři až pět let v některém hlavním městě evropském, vraceli se do Srbska sice vzdělanější, avšak s citelnou ztrátou národního vědomí a národní hrdosti, takže stávali se nemístnými vychvalovači všeho cizího a škodlivými podceňovateli všeho toho, co ve vlasti bylo dobrého. Garašanin, muž bystrého ducha a jeden z těch starých a pravých vlastenců srbských, dovedl ocenit důvody Zachovy a přičinil se o to, aby plán Zachův byl uskutečněn. Roku 1850 byla vojenská škola otevřena a Zach byl jmenován s titulem srbského kapitána jejím prvním velitelem.

Zach přišel na pravé místo. Byl rozeným vychovatelem. V plné míře požíval úcty a lásky chovanců. Jeho přirozená laskavost, přímost, klidná rozvaha a odměřená důslednost získaly mu neobmezenou autoritu. Žáci viděli v něm svého otcovského přítele a spolehlivého rádce. V jedné rozmluvě se svým upřímným přítelem dr. V. Gablerem, který byl vychovatelem mladého prince Petra, řekl Zach o svém poslání jako velitele vojenské školy: „Mou snahou bude vždy, aby žáci mého ústavu zůstali pravými Srby, aby se naučili cenit to, co ve své vlasti mají zvláštního a zajisté dobrého, aby nebyli slepými obdivovateli a napodobiteli ciziny. Co z toho ze všeho bude, budiž Bohu ponecháno. Víte nyní, co já tady v Srbsku chci a co jest úkolem mého života: zachránit Srbsko před přenáhleným postupem na dráze tak zvané evropské civilisace. A vy, který máte vychováti budoucího knížete, pomáhejte mi v tomto díle podle možnosti.“*)

Tehdejší Srbsko vyznačovalo se — možno-li tak říci — velmi úzkoprským vlastenectvím. Byla tam sice národní hrdost, ale byla přesně vymezena hranicemi knížetství srbského. Pravým Srbem byl jenom obyvatel knížetství. Pravý Srb musil být také pravoslavný. Zach byl tehdejším Srbům cizincem, který k nim přišel, aby u nich měl dobrou „platu“ a aby mezi nimi zaujal výnosné místo. Ze Zach výborně organisoval novou vojenskou školu, že ji řídil vzorně, že byl svou povahou výborným vychovatelem, že svými vlastními prostředky obohatil a zvelebil ústav, zakoupiv ze svých peněz knihy, mapy, historické obrazy a jiné pomůcky vyučovací, že svým nákladem založil krásný park ve velkém dvoře školní budovy — to vše nedošlo v jistých kruzích tehdejšího Srbska uznání. Zach byl a zůstal tímto těmto kruzům cizincem, nepohodlným vetřelcem, který v duchu tohoto úzkoprského vlastenectví musil být odstraněn.

Hlavním nepřítelem Zachovým byl jeden z profesorů vojenské školy, Jovan Marković. Nabyl svého vojenského vzdělání v Berlíně a sloužil nějaký čas v pruském vojsku. Pak se stal profesorem na

*) O stycích gen. Zacha s Dr. Gablerem viz v „Osvětě“, roč. 1892, str. 471n.

vojenské škole. Jen opatrnost Zachova několikrát zamezila vypuknutí zjevného boje mezi nimi. Než přece naskytla se Markovićovi příležitost, aby Zach byl odstraněn. Na podzim roku 1858 nastal v Srbsku politický převrat. Kníže Alexandr Karađorđević byl se svou rodinou přinucen opustiti Srbsko a starý Miloš Obrenović byl nazpět povolán na knížecí prestol.

V prosinci o sv. Ondřeji roku 1858 sestoupila se skupština, nazvaná později skupštinou svatoondřejskou, která znamenala počátek nové doby v Srbsku. Miloš Obrenović, kmet téměř osmdesátiletý, vrátil se se svým synem Michalem do vlasti a byl přijat s nevýslovným nadšením.

Noví lidé zmocnili se veřejných úřadů a vypudili z nich přívržence rodiny Karađorđevićů. Jovan Marković zmocnil se tehdy policejní prefektury bělehradské a ihned nařídil napsati rozkaz, kterým major Zach, velitel vojenské školy, byl ze Srbska vypověděn. Zach dobře znal lidi a okolí a věděl, že by jeho život byl v nebezpečí, kdyby zůstal. Opustil ihned Bělehrad a vrátil se do svého rodiště, do Brna. Měl v Srbsku zjevné nepřátele, ale měl tam také dobré, věrné přátele, kteří na něho nezapomněli. Jedním z věrných jeho přátel byl Ilja Garašanin, muž povahy ryzí a ušlechtilé. Garašanin pocházel sice ze staré školy srbských politiků, ale nebyl ovládnut oním úzkoprsým národním vědomím srbským a uměl oceniti upřímnou a poctivou snahu Zachovu. Hleděl, aby Zach, ač vypuzen, zůstal přece v jakémsi spojení se Srbskem. Svěřil mu proto vychování svého synovce, s nímž Zach se odebral na podzim roku 1859 do Švýcarska a žil na břehu Ženevského jezera nejdříve v Montreux, později v Bex.

Mezitím se pracovalo v Bělehradě neustále k tomu, aby Zach se mohl opět vrátiti do Srbska. Kromě Garašanina přičiňoval se o to med. dr. Pacek, důvěrník knížete Michala. A tak se stalo, že dne 11. června r. 1860 obdržel vídeňský stavitel Šebek, dobrý přítel Zachův, z Bělehradu tento telegram:

„Pro majora Zacha.

Z rozkazu Jeho Jasnosti následníka knížete Michala mám čest požádati Vás, pane majore, abyste se podle možnosti vrátil brzy do Srbska. Račte mi telegrafovati, kdy přijdete. Pana Šebka žádám, aby tento telegram zaslal ihned panu majoru Zachovi. Odpověď 20 slov zaplácena.

Knížecí srbský ministr vojenství plukovník chevalier Žujević.“

Zacha došel tento telegram v Interlakenu. Dne 20. června roku 1860 odeslal dopis, z něhož jest patrno, že zprávu o své rehabilitaci obdržel již také od svých bělehradských přátel:

„Vaše Jasnosti!

Nejmilostivější Gospodare!

Pan doktor Dvořáček mi oznámil, že pan major Milanković a pan Pírka mu uložili, aby mi podle rozkazu Vaší Jasnosti dali věděti, že se mám navrátiti do vlasti. I kdybych nebyl vojákem, jednal bych podle rozkazu Vašeho bez ohledu na to, zdali Jeho Jasnost, nejmilostivější gospodar kníže Miloš, má úmysl určití mne na staré místo či nikoli.

Račte přijmouti moje ubezpečení, že se vrátím bez hořkosti v srdci a že Vám chci sloužiti se stejnou oddaností, se kterou jsem učil své bývalé žáky a které jsem vůbec schopen. Dnes odjedu v sou-

kromě záležitosti do Lausanne a odtamtud po dvou dnech vrátím se přes Brno a Vídeň do Bělehradu, abych co možná brzy měl čest představití se Vám, jakožto Vaší Jasnosti nejposlušnější Zach.“

Jak došlo k rehabilitaci Zachově? Kníže Michal byl upozorněn na křivdu, která se Zachovi stala, i na zásluhy, jichž si Zach získal o výchovu srbského důstojnického sboru a postaral se o to, aby napravena nespravedlivá křivda na muži poctivém a šlechetném. Podal o tom zprávu svému otci, panujícím knížeti Milošovi, aby přiměl jej k vydání rozkazu, že se vypovězený Zach má vrátit do Srbska. Kníže Miloš vykonal to způsobem charakteristickým. Dal si jednoho dne zavolat ministra vojenství Žujeviće a začal s ním mluvit o vojenské škole. Konečně se zeptal, kdo byl prvním velitelem této školy. Ministr odpověděl, že jím byl Zach. Na otázku knížete Miloše, kde Zach nyní jest, odpověděl ministr, že žije ve vyhnanství ve Švýcarsku. Kníže Miloš pravil krátce: „Pa, neka dodje ovamo!“ (Ať přijde sem), a záležitost byla vyřízena. Ministr Žujević poslal do Vídně zmíněný telegram a tak se stalo, že Zach byl koncem června roku 1860 opět v Bělehradě.

★

Kníže Miloš zemřel dne 25. září 1860 a na srbský trůn nastoupil kníže Michal Obrenović. Kníže Michal byl muž, v jehož duchu vzdělanost západoevropská spojená byla s upřímnou láskou k národu srbskému a k vlasti srbské. Vedle něho byl v Srbsku pouze ještě jeden muž, který mu byl v názorech o osudu a budoucnosti Srbska blízký. Tím mužem byl Zach. Tito dva muži musili se najít a také se našli. Kníže Michal měl se Zachem delší rozmluvu hned po jeho návratu do Bělehradu koncem měsíce června r. 1860. A když Zachovi bylo opět svěřeno vedení vojenské akademie, kníže často navštěvoval tento ústav. Mezi knížetem a Zachem vytvořil se důvěrný přátelský poměr, kterým sice nebylo prozatím změněno veřejné postavení Zachovo, ale již roku 1862 Zach byl v celém Srbsku jediný, který určitě věděl, co zamýšlí kníže.

Kníže Michal nebyl v Cařihradě příliš dobře zapsán. Hlavně Angličané vzbudili tam proti němu podezření. A Turci mu nevěřili také. Kníže Michal pracoval soustavně pro válku za osvobození Srbska. Od války Krymské nesl se Evropou nový jarní vánek a bylo patrné, že nadchází doba nového účtování. Srbsko vstupovalo ve spojení se všemi nespokojenými živly na Balkáně, v Itálii a v Uhrách. Bylo střediskem uprchlíků z Bosny, Starého Srbska a z bulharských zemí.

Na jaře roku 1862 povstala Hercegovina proti Turkům, Černá Hora vyhlásila jim válku a Porta obávala se povstání v Srbsku. Fazli paša organisoval kolem knížetství vojenský kordon ze samých bašibozuků, kteří často loupežně vpadli do Srbska, takže šarvátky na jižní hranici knížetství byly pravidlem. Bývalý přátelský poměr mezi Turky a Srby v Bělehradě přestal. A když pak v srpnu roku 1861 kníže Michal svolal skupštinu a předložil jí návrh zákona na vytvoření „narodní vojske“ v síle 50.000 mužů, nastal poplach mezi Turky v Srbsku i Cařihradě. Zvláště v Bělehradě panoval nepokoj a každý očekával katastrofu, která konečně vypukla dne 15. června roku 1862. Několik tureckých vojáků střetlo se uprostřed srbského města u studně s nějakým srbským mladíkem a smrtelně ho poranili. Srbsští strážníci chtěli správně tyto turecké vojáky odevzdati tureckému vojenskému úřadu, byli však od Turků přijati

střelbou z pušek. Z toho povstal pouliční boj, který trval 15. a 16. června. Konečně bylo uzavřeno příměří, ale přece dne 17. června započali Turci bombardovati Bělehrad. Dne 18. června byl kníže Michal slavně jmenován diktátorem s neomezenou mocí a podporován všemi zástupci cizích mocností docílil konečně toho, čeho dříve dosáhnouti nemohl: Pevnosti a hrady, až dosud obsazené vojskem tureckým, byly odevzdány vládě trbské a Turci, kteří obývali části srbských měst, musili prodati svůj majetek a vystěhovati se.

Tenkrátě velice znepokojovala Turecko, Anglii a Rakousko otázka opatření pušek v Srbsku. Již kníže Miloš velice dbal na zbraň; zvláště děla byla jeho potěšením. V Kragujevci zřídil zbrojovku, kde se děla lila, vřtala a připravovala. Druhá zbrojovka byla zařízena ve Stragarech. Hůře bylo však s puškami. Dokud byly staré samokresy a handžáry, bylo ještě dobře, ale když nastaly nové pušky, zůstalo Srbsko pozadu. Za bombardování Bělehradu byl srbský národ ozbrojen ještě starými puškami. V této době obdržel kníže Michal od Ruska 50.000 pušek z války krymské. Ale nesnadná byla otázka, jak je dostati do země. Turecko při první zprávě hrozivě protestovalo a zesílilo hlídky na Dunaji. Rakousko zakázalo vůbec vývoz zbraní do Srbska. Zbývalo jen Rumunsko. Kníže Kuza váhal a ohlížel se na Napoleona III. A zatím co velmocí vedly spor a Anglie naléhala na zabavení pušek, pohybovalo se zvolna 450 potahů tažených buvolů od ruských hranic lesy a bařinami rumunskými k pobřeží u Turnu Severinu, kde pušky byly přepravovány přes Dunaj do Srbska. O Novém roce 1863 stihla poslední bedna s puškami srbskou půdu. Nyní teprve vyšla věc v celém rozsahu najevo. Odpůrcové Srbska nemohli než konstatovati, že při veškeré opatrnosti špatně pochodili.

O tom všem, co Srbsko připravuje, Zach věděl. Byl rádcem a důvěrníkem knížete Michala. Na počátku listopadu roku 1862 byl povýšen na podplukovníka a stal se později inspektorem národního vojska. Organisační a rozmnožování jeho bylo hlavní úlohou Zachovou.

Podle plánu knížete Michala mělo býti povstání proti Turkům všeobecné na celém poloostrově balkánském. S Bulhary bylo již vše ujednáno a Černohorci přislíbili svou pomoc, majíce k srbskému knížeti neobmezenou důvěru. Roku 1867 odebral se Zach pod cizím jménem rozličnými oklikami do Athén, kde uzavřel defensivní a ofensivní alianci mezi Srbskem a Řeckem. Nastávala opět doba velikých událostí. Sám Bismark hledal v Srbsku spojence proti Rakousku. Vítězství pruské roku 1866 u Hradce Králové mělo za následek oslabení rakouského vlivu na jihu. Kníže Michal pokračoval stále ve zbrojení a v přípravách válečných. I peníze připravoval k tomu cíli. „Za rat“ (na válku) — takový byl nápis na pokladně, do které peníze ukládal. Vše bylo připraveno. Ale ve chvíli největší politické potřeby padl kníže Michal rukou úkladných vrahů dne 10. června roku 1868. Šlo tu o vzbouření. Odpůrcové Michalovi chtěli se zmocniti vlády. V rozhodném však okamžiku ujal se plukovník Blaznavac velení nad vojskem a ve shodě s Jovanem Rističem, svobodomyslnou národní staranou, přívrženci Obrenovićů a téměř celého národa povolán byl na trůn poslední tehdy žijící potomek Obrenovićů, čtrnáctiletý Milan Obrenović. Na dobu jeho nezletilosti bylo ustanoveno vladařstvo, jehož členy byli Milivoj Petrović, Blaznavac, Jovan Ristić a Gavrilović.

Zach nebyl v Bělehradě, když národ srbský stihlo toto těžké neštěstí. Jako inspektor národního vojska byl až na jižní hranici knížetství, v okolí památného kláštera Studenického. Byl velmi spokojen se svou přehlídkou. Psal dr. V. Gablerovi: „Jel jsem na výšinu Biničko polje, kde byla přehlídka Studenického praporu. Vše šlo velmi dobře; byl jsem velmi spokojen manévrem, který představoval šarvátku v lese. Zpívající a vesele bouchající vraceli se vojínové s bojiště k domovu, zajisté s povznášejícím vědomím, že se něčemu naučili, co sahá přes míru obyčejného vojenského cvičení a co osvěžuje bojovného jich ducha.“

Teprve na zpáteční cestě do Bělehradu stihla Zacha smutná zvěst. První myšlenkou Zachovou bylo, aby se vzdal služby a opustil Srbsko. Věděl, že ti, kteří budou vládnouti po knížeti Michalovi, nejsou jeho přátelé. Činil již potřebné přípravy k odchodu ze Srbska, ale konečně převzal opět velení vojenské školy, jež mu nová vláda nabídla.

Zach zůstal tedy v Srbsku. Zůstal také v postavení čestném, ale o důvěrném poměru mezi ním a vládoucími kruhy nebylo již řeči. Dne 13. ledna roku 1870 jmenován byl plukovníkem, dne 20. srpna 1875 stal se generálem, byv již několik let před tím jmenován prvním pobočníkem knížete Milana Obrenoviće IV.

Vlivu na vedení veřejných záležitostí od roku 1868 neměl žádného. Možno říci, že byl se ctí postaven stranou. Mezi Zachem a knížetem Milanem nikdy nebývalo důvěrnějšího hovoru. Milan šel svou cestou a každý ví, kam dospěl. Po smrti knížete Michala působili sice tehdejší starší upřímní vlastenci srbští, zvláště Ilja Garašanin a Marinović, aby Zach stal se vychovatelem nezletilého Milana, avšak vladařům, Blaznavcovi a Ristićovi, takový vychovatel nebyl vhod. Nepřáli si takového knížete, jakého by jim byl vychoval Zach.

Když roku 1876 vypukla válka s Turky, generál Zach dostal také velitelství jednoho vojenského sboru. „Postavili jej na nejšpatnější místo,“ tak psal tehdy z Bělehradu rakouský konsul Anger dr. V. Gablerovi. Zach konal však i na tomto místě svědomitě svou povinnost, ač šel do této války již jako invalida.

S bojiště psal dru. Gablerovi: „Na Javoru, dne 18. června 1876. Jsem se svým sborem v horách. Měl jsem již jeden prudký boj, v němž pode mnou byl zastřelen kůň; náčelník mého štábu byl těžce raněn. Turci jsou fanatisováni. K tomu časté deště, mlha a špatné cesty. Moje vojsko všechno snáší dobře; nemám skoro žádných nemocných. Doufám, že brzy zase přijde k nějaké srážce. Píšu, sedě v krytém voze, který mi slouží za lože. Bohužel, že palec na mé noze jest poraněn a způsobuje mi bolesti; před nedávnem šlápl mi na ten palec kůň. Nemohu choditi, ale v sedle to jde. Toto velení nebylo mi vnuceno. Nebyl jsem pro ně ustanoven hned od prvo počátku, ale okolnosti byly takové, že jsem se jim k tomu nabídl, neboť v takovéto době musí se člověk obětovati. Učiním zde, co bude možné. Ilusí si nedělám žádných. Čtu zde Politik, Neue Freie Presse a Times. Ještě u mne není žádný novinářský korespondent; zdá se, že jich toto místo neláká. Tím lépe, neboť tito pánové svou zvatlavostí způsobují jenom nesnáze a vyžadují ještě k tomu pro sebe velikou pozornost. Mám těžkou úlohu: půda obtížná, cesty špatné, nepřítel velmi činný, samé pravidelné vojsko. Spoléhám na Boha a na svá děla.“

Další dopis jest datován v Čačaku 29. července 1876. „Sestoupil jsem s Javoru dolů do Ivančiči,“ píše Zach, „odevzdav velení „Ibarské vojske“ podplukovníku Čolak-Antićovi; neboť můj druhý boj dne 24. července vnutil mi přesvědčení, že svou nemocnou nohou stal jsem se téměř nehybný a že již nemohu řádně plnit povinnosti svého postavení. Chtítí veletí na Javoru, leže ve voze, bylo by nesvědomité; nechat svět řekne o tom co chce, nemohl jsem poctivým způsobem jednati jinak a jmenovitě ne za nynějších okolností. Docílil jsem jenom částečných úspěchů, ale nebyl jsem nikdy poražen a nikdy vytlačen ze svých posic. Dne 24. července udělali jsme alespoň několik kroků kupředu. Naše bombardování tureckých zákopů bylo zcela slušné; byl jsem dosti blízko, abych mohl viděti dosti zřetelně, jak naše granáty dopadaly. Turci opustili své dolejší zákopy a několik děl jejich přestalo střílet; bezpochyby, že byla demontována. Na levém křídle jsme vzali útokem důležitou posici, slovem, dostali jsme se trochu kupředu. Pojeďu přes Kragujevac do Bělehradu, abych se dal léčit. Novinářští dopisovatelé přihlašují se na všech stranách. Ke mně na Javor přišel jenom jeden, Angličan Hopkins. S cylindrem na hlavě, revolverem v jedné ruce a se zápisní knížkou v druhé představil se mi na výši skalnatého hřebene, s něhož jsem právě pozoroval pohyby nepřátel. Řekl jsem tomu pánovi bez obalu, aby se mnoho nepotuloval sám tady nahoře, sice že moji lidé by mohli chytiti jej jako vyzvědače. Zůstal jenom malou chvíli. Bezpochyby podává také k rukám Turků zprávy anglickému vyslanci v Cařihradě. Pán tento nevypadal valně jako gentleman. Pravidelná turecká pěchota, nizan, kterou jsem měl před sebou, bije se dobře. Naše dělostřelectvo je lepší nežli turecké, ačkoliv Turci nestříleli špatně. Vedení tureckého vojska je dobré a velmi cílé, využitkování terénu u nich je zcela dobré; v zákopech drží se turecké vojsko velmi pevně. Bašibozuci jsou někdy velmi smělí, ale neodolají mnoho. Dopouštějí se barbarsky hloupých surovostí: mrtvým uřezávají hlavy, ba vykopávají i mrtvolu, aby jim hlavy uřezali. Svě mrtvé nechávají ležeti nepohřbené, ale střílejí ihned na naše lidi, když tito chtějí odstraniti své padlé soudruhy. Turci jsou a zůstanou barbary....“

*

Dne 8. srpna přijel Zach do Bělehradu. Byl připoután na lože. S počátku měl dobrou naději a doufal pevně ve vítězství Srbů. Uznal však, že srbská vláda udělala velikou chybu tím, že vrchní velitelství odevzdala bezvýjimečně ruskému generálu Čerňajevu. Tento ruský generál neměl k tomu náležité působivosti, nikdy nevěděl, co vlastně chce, jak Zach při jedné příležitosti řekl, pokládal tuto válku jenom za vhodný prostředek ke svým záměrům osobním a nejednal tak, aby se byl mohl stát oblíbeným u srbského vojska. Jest znám smutný konec této nešťastné války. Víme, že by bez intervence evropských mocností bylo bývalo celé knížetství srbské dobyté a obsazeno vojskem tureckým.

Stav Zachův stále se zhoršoval. Sněť rozšířila se od palce dále, až konečně 16. října došlo k amputaci pravé nohy nad kolenem. Zach dostal potom dovolenou na neurčitou dobu. Teprve roku 1883 byl knížecím rozkazem ze dne 11. dubna dán na odpočinek s celým výslužným „vzhledem k jeho velikým zásluhám o vlast srbskou.“

První léta výslužby trávil Zach u svého přítele Jana Nevole ve Svobodných Hamrech u Trhové Kamenice. Pak žil nějaký čas ve Vídni. Od roku 1885 do roku 1890 byl v Praze, odkudž odstěhoval se ke konci roku 1890 do svého rodného Brna. Tam zemřel po krátké nemoci dne 14. ledna roku 1892 o 3. hodině ranní.

*

„Druhého januara tohoto roku (14 ledna 1892) zemřel a čtvrtého pochován jest v Brně na Moravě muž, který si dobyl takových zásluh o zdárný vývoj srbského vojska, že každý Srb jenom s největší úctou může pamatovati na jeho jméno.“ Těmito slovy začíná nekrolog generála Františka Alexandra Zacha v bělehradském vojenském časopise „Služební vojni list“, ve kterém jeden z jeho bývalých žáků podává životopis svého učitele, vychovatele a otcovského přítele.

„Budiž mu sláva věčná a upomínka mezi vojskem srbským po všechny časy svaté a vzácné...!“

Těmito slovy srbský nekrolog končí.

(Poznámka: Korespondence gen. Zacha uschována jest v Národním museu v Praze. Z ní bylo čerpáno při zpracování tohoto článku.)